

NEPOZNATI TLOCRT ČAKOVEČKE UTVRDE IZ 1680. GODINE. ZA KRONOLOGIJU GRAĐEVINARSTVA NIKOLE VII. ZRINSKOG

UNKNOWN BLUEPRINTS OF ČAKOVEC FORTRESS FROM 1680TH FOR CHRONOLOGY OF ARCHITECTURE OF NICHOLAS VII. ZRINSKI

Ferenc VÉGH

University of Pécs, Faculty of Philosophy,
Institut of History
H-7624 Pécs, Rókus u. 2.
e-mail: vegh.ferenc@pte.hu

Priljeno / Received: 3. 9. 2018.

Prihvaćeno / Accepted: 23. 11. 2018.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 623.1(497.524Čakovec)“1680”(091)
929Zrinski, N.

SAŽETAK

Područje Čakovca (Csáktornya), koje se preklapalo s teritorijem Međimurja (Muraköz), bilo je najvrjedniji posjed obitelji Zrinski (Zrínyi) u ranim modernim vremenima. Nakon što je Kaniža pala u ruke Osmanlijskog carstva 1600. godine, Čakovečka tvrđava, glavna utvrda na tom području ujedno je bila i rezidencija Zrinskih, zbog činjenice da je obitelj u čijem je vlasništvu bila, ujedno organizirala i obranu protiv Osmanlija u graničnom području. Kao što je poznato, arhivi obitelji su nestali nakon pritvora Petra Zrinskog 1670. Kao posljedica tog događaja, spoznaje o strukturi i samoj središnjoj utvrdi su ograničene. Tako je, primjerice, od opsežne rekonstrukcije dvorca iz sredine 17. stoljeća dostupno tek nekoliko crteža sačuvanih u inozemnim kolekcijama. Nedostatak izvora objašnjava zašto su se hrvatski i mađarski znanstvenici ovom temom počeli baviti tek prelaskom u novo tisućljeće. Prve sinteze koje su pisane neovisno jedne od drugih ostavile su otvorena pitanja na koja znanstvenici iz pograničnog područja nisu znali odgovoriti, ponajprije zbog jezičnih barijera. Iz tog je razloga autorov cilj sažeti trenutno znanje o čakovečkom dvorcu kroz ponovljenu analizu suvremenih pogleda i planova utvrde, u nadi da će moći otkriti i periodizirati aktivnosti gradnje vezane uz Nikolu Zrinskog u periodu između 1637. i 1664. Uz to, objavljuje i nepoznati tlocrt dvorca i vezano izvješće koje je 1680. napisao vojni inženjer, a koje razjašnjava status dvorca u kasnom 17. stoljeću.

Ključne riječi: Međimurje, Čakovec, Nikola Zrinski, rano suvremeno doba, protu-Osmanski obrambeni sustav

Key words: Međimurje, Čakovec, Nikola Zrinski, rana moderna vremena, obrambeni sustav protiv Osmanlijskog carstva

Poznato je da je od početka 17. stoljeća glavna utvrda Zrinskog vlastelinstva – po kojem gospodstvo nosi ime, i koje se prostiralo gotovo na cijelom području Međimurja – služila kao glavna rezidencija hrvatsko-mađarske plemićke obitelji Zrinski.¹ Ovo se djelomice može razložiti i činjenicom da nakon što Kanjiža 1600. godine pada u ruke Osmanlija, na članove obitelji Zrinski pada zadatak da novona-

¹ Rad je nastao uz pomoć Nacionalnog Znanstvenog Istraživačkog Fonda Mađarske (Országos Tudományos Kutatási Alap = OTKA) PD br. 108391, i Hrvatske zaklade za znanost. (=HRZZ) Projekt 3675 MLWICB. (Opširnije vidi <http://croatian-frontier.com>.), na kojem smo veoma zahvalni.

stala pogranična područja zaštite i organiziraju obranu krajine.² Zbog ovoga bi Čakovečka utvrda, koja i danas stoji, mogla biti izvrsno područje za istraživače drugih – nama srodnih – disciplina, kao i mogućnost za suradnju između mađarskih i hrvatskih povjesničara. Centralna utvrda Međimurja – koja nakon Trianonske odluke biva dodijeljena Jugoslaviji – i povijesti njenog građevinarskog stila iz ranog novog vijeka, hrvatska historiografija, nakon Drugog svjetskog rata, posvećuje posebnu pozornost. Istraživanja, koja su u većem broju vodili muzeolozi i povjesničari umjetnosti, prvobitno su fokusirana na nalaženje vizualnih izvornih materijala, no ovi istraživači značajne sažetke o svojim saznanjima nisu ostavili za slijedeće generacije.³

Prvu sintezu koja teži k cjelovitosti tema dobija tek 2008. godine.⁴ Konzervator-restaurator Ivan Srša u okviru projekta znanstvenog istraživanja Čakovečke (unutarnje) utvrde – u projektu koji je bio podupret od strane države – piše svoj značajni rad, koji je objavljen u seriji studija, koja se bave pregledom povijesti utvrde od srednjeg vijeka do 1948. godine.⁵ Interes za građevinsku povijest Čakovečke utvrde u krugovima mađarskih istraživača označava upečatljiva nezainteresiranost, čak veća nego u prekograničnim teritorijima izvan okvira Mađarske. Ovo izvrsno ilustrira činjenica da je prva sinteza na mađarskom jeziku o povijesti utvrde, izgrađene za vrijeme Turaka, objavljena tek 2010. godine. Rad Tibora Koppány je i dan danas još uvijek jedini nezavisan studij o ovoj temi.⁶ Uzroci da (ni) u ovaj dopunski rad poznatog mađarskoga istraživača nisu bili uključeni ustanovljeni nalazi Ivana Srše mogu biti različiti; kao na primjer, gotovo istodobna pojava oba studija, ograničene dostupnosti pojedinih primjeraka i jezične prepreke. No također, procvat mađarskih kartografskih i vedutologijskih studija – koje uzimaju zamaha na početku tisućljeća, te kao i njihova bogata ostavština –, sa druge strane, po svemu sudeći, nije poznata hrvatskim povjesničarima.⁷ Ovaj rad pripućuje do sada nepoznati tlocrt i izvještaj iz 1680. godine, te na osnovu ponovnog preispitivanja izvora ranije nastalih tlocrta, daje pregled o radovima izvršenim na Čakovečkoj utvrdi od razdoblja kada je Nikola VII. Zrinski (1620-1664) proglašen punoljetnim, do njegove smrti. Za ovo nam – zbog poznatog uništenja obiteljskog arhiva nakon 1670. godine – primarnu i sa malo pretjerivanja jedinu izvornu bazu, predstavljaju nacrti iz 17. stoljeća. Njihovo korištenje je opravdano zbog toga, što je i ono malo, kontroverzno znanje o njima još uvijek raštrkano po hrvatskoj i mađarskoj stručnoj literaturi, koja se nerijetko, teško može nabaviti. Ovo dobro ilustrira činjenica, da autor mađarske sinteze nije iskoristio sve poznate slikovne prikaze. Kao domaći, tako i strani istraživači u ovoj temi, ne iskorištavaju sve date mogućnosti za proučavanje arhivskih izvora u postojećim okvirima; objašnjenje za ovo mogu biti raštrkanost, karakter i višejezičnost ovih izvora.

Kao što ćemo vidjeti, između velikog broja ilustracija, prikaz iz daleke perspektive Johanna Ledentua iz 1639. godine se smatra najstarijim, i nedvojbeno je najautentičniji ilustracijski izvor. Veduta Čakovečke utvrde (*Slika 1.*) vojnog inženjera i dvorskog slikara, najpoznatijeg po svojoj seriji prikaza o Podunavskim utverdama, se nalazi u Nacionalnoj Knjižnici u Austriji, i sa sigurnošću je možemo datirati po datumu mape preslika koja je načinjena za Ferdinanda III. (1637-1657)⁸. Dva nacrti Ledentua, slikana tušem, su bez sumnje nastala na lokalno prikupljenim informacijama, i iz perspektive našeg rada su (nam) osobito dragocjena. One su inače nastale tek dvije godine kasnije nakon što je vladar proglasio 17 godišnjeg Nikolu VII. Zrinskog punoljetnim, i koji je ovako mogao preuzeti upravu nad obiteljskim

² O dvojnoj vojnoj organizaciji Zrinskih i o njihovim odnosima vidi: Végh 2017a. 217-246.; Isti, 2017b. 59-70. Općenito o prirodni pograničnog područja: Isti 2015. 522-528.

³ Prije svega radovi Varaždinske muzeologice Ljerke Perči su bili važni tokom skupljanja materijala. Perči, 1998. 89-101.; Ista 1997. 37-41., Ista 1996. 105-108., Ista 1987. 49-52.; Klemm 1986. 193-201.; Lentić-Kugli 1979. 23-31.

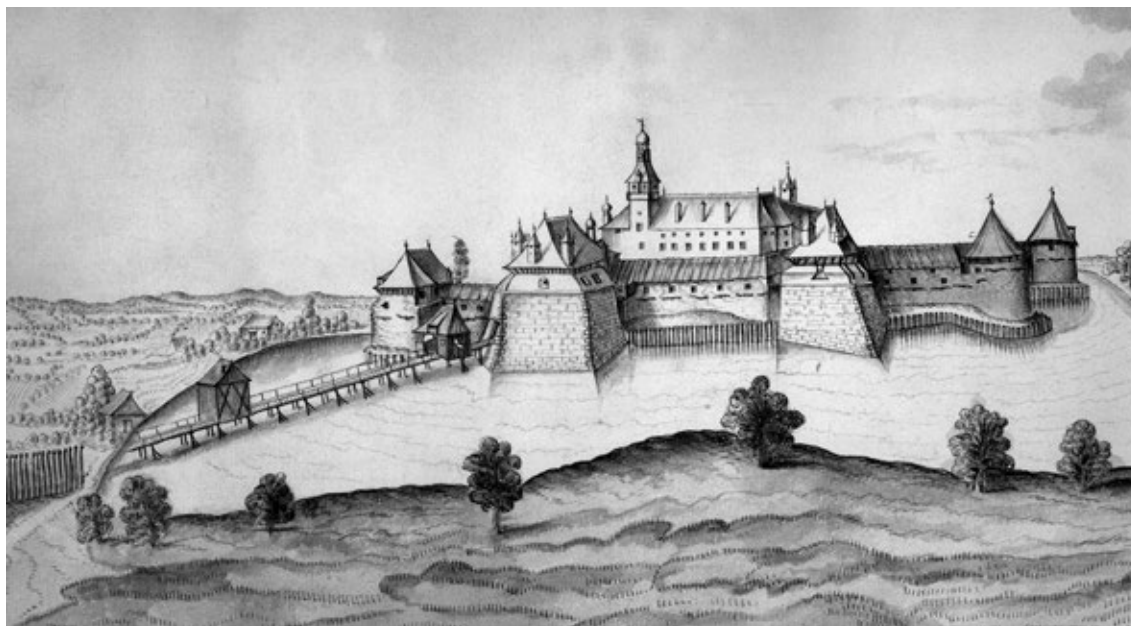
⁴ Srša 2008a. 67-97.

⁵ Srša 2016. 61-79., Isti 2009. 469-483., Isti 2008b. 103-128.

⁶ Koppány 2010. 153-166.

⁷ Pálffy 2011.; Isti 2000.; Papp-Váry 2005.; Kisari Balla 2000., kao i ostala djela autora.

⁸ Österreichische Nationalbibliothek, Wien. Codex 8622. fol. 44. Prikaz: Borbély, 1932. 178-180. Objavljuje Lentić-Kugli 1979. 24. Preslika Ibid. Codex 8623. Reprodukcije: Krmpotić 1997. 254.; Cennerné 1997. 177.; Perči 1987. 49.

Slika 1. Veduta J. Ledentua (1639) Vidi bilješku 8.

imanjima. Sto znači, da nam Čakovečku utvrdu prikazuju u stanju kako ju je Nikola Zrinski naslijedio od prijašnje generacije. Po nacrtu možemo izjaviti, da je utvrda bila okružena obrambenim vodenim jarkom, preko kojeg se sa istočne strane moglo ući u utvrdu preko mosta sa stražarnicama. Možemo utvrditi da su obrambeni objekti spoljne utvrde, kao što je bastion kapije – koji je pokriven krovom, i po nekadašnjem natpisu podignuti 1562. godine⁹ – i sjeverni uglasti bastion – koji se po jednoj tablici za moljenje blagoslova može datirati iz 1569. godine – sagrađeni od kamena.¹⁰ Ostale tri ronđele su također imale krov, ali su bile izgrađene od drveta.¹¹ Materijali izgradnje, i strukture građevina iza zidina, u unutarnjem dijelu, su neizvjesni, jer na nacrtu nemamo dovoljno informacija o njima. Ne dobijamo ni nove informacije o tlocrtu unutarnje utvrde sa vedute, jer se na njoj vide samo gornji katovi palače i njena dva tornja. Autentičnost ovog Ledentuovog plana potvrđuje, i na mnogim mjestima dopunjuje, ugovor na latinskom jeziku iz 1638. godine, o međusobnoj podjeli vlastelinstva, između Nikole VII. Zrnskog i njegovog, sada već punoljetnog, mlađeg brata Petra.¹² Ugovor potvrđuje činjenicu da, osim bastiona kapije je samo još jedan obrambeni objekat izgrađen od dugotrajnog materijala, a preostalih šest su od drveta, koje su braća podjednako podijelila između sebe. Bastione kapije i ronđele na južnoj strani utvrde dobija Nikola, dok manji, kameni bastion, nadalje ronđele na sjevernom zidu i »bastion Kínyozó« – čiji izgradni materijal nije spomenut, ali svakako možemo zaključiti da je imao drvenu konstrukciju – dobija Petar.¹³ Po opisu prostorija u četvorokatnoj unutarnjoj utvrdi Tibor Koppány pretpostavlja da je građevina mogla biti izgrađena u obliku slova »L«.¹⁴ Tijekom konzervatorsko-restauratorskih pregleda sprovedenih na jugoistočnom i jugozapadnom krilu utvrde u 2005/2006. godini, ispo-

⁹ A »N. C. P. Z. A. 1562« legenda kratka: Nicolaus Comes Perpetuus de Zrinio Anno 1562. MZPÖ 1991. 377.; U et C. 1967. 9-11. Dio latinskog izvornog teksta na hrvatskom publicirao: Samardžija 1973. 13-16.

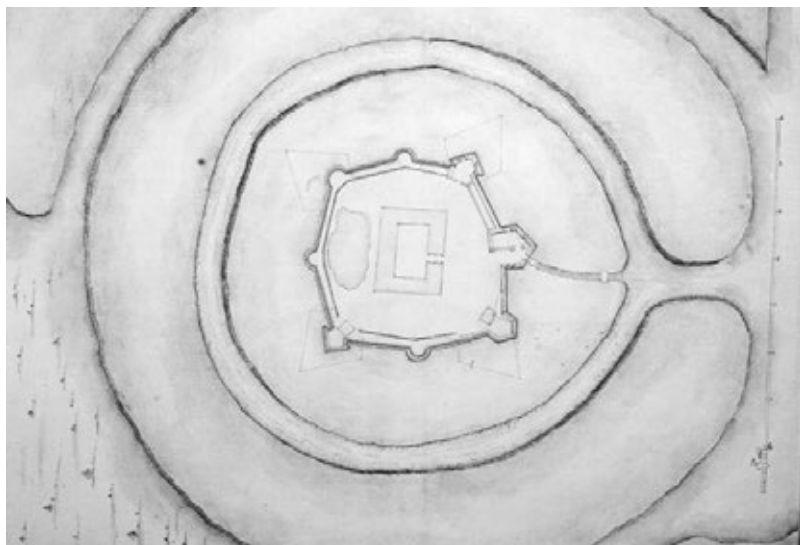
¹⁰ »Benedic Domine domum istam et omnes inhabitantes in ea. An[n]o Domini 1569«. Foto: Srša 2008a. 70.

¹¹ Drugo mišljenje: Srša 2008a. 68.

¹² MU 2010. 93-204.

¹³ Propugnaculum muratum majus supra portam arcis existens, totaliter cum aliis tribus ligneis propugnaculis directo ordine ab ortu solis erectis, usque ad propugnaculum Kinyozo bastia nuncupatum«, a Petar je dobio »minus propugnaculum muratum, quod ad praesens castellanus inhabitaret cum duobus sequentibus ligneis propugnaculis et tertio praemisso Kinyoszo bastia denominato.« Uo. 94-95.

¹⁴ Koppány 2010. 154.

Slika 2. Tlocrt nepoznatog autora (1639-1657) Vidi bilješku 20.

stavilo se da je jugoistočno krilo podignut za vrijeme života Nikole VII. Zrinskog.¹⁵ Na Ledentuovom crtežu se isto dobro vidi, a i ugovor Zrinjske braće također spominje toranj na istočnom krilu, u kojem se osim neispravnoga sata – u 1720. godini – nalaze još i dva zvona od 450 i 250 funti. Veći je odbijao sati, a manji je pozivao stanovnike utvrde na molitvu.¹⁶ U »starom« tornju, na zapadnoj strani, su za vrijeme podjele vlastelinstva 1638. godine bili skladišteni ratni materijali.¹⁷

Tlocrt, koji je sačuvan među radovima Martina Stiera (*Slika 2.*), i mađarska i hrvatska istraživanja obično pripisuju ovom vojnom inženjeru, koji je od 1654. godine bio u službi Ratnog vijeća Unutarnje Austrije.¹⁸ On je naime bio član inspeksijskog odbora sa kojim je 1657. godine obišao hrvatsko-primorske i slavonsko-petrinjske krajinine – koje su bile održavane od strane staleža Unutarnje Austrije – i za vrijeme svojeg posjeta je zabilježio tlocrte i vedute posjećenih krajiških utvrda.¹⁹ Tlocrt Čakovečke utvrde je sačuvan u jednoj, sa kožnom uvezanoj mapi, koja je od strane autora bila posvećena Hannibalu Gonzagi, predsjedniku Dvorskog ratnog vijeća, i koja se danas nalazi u Baden-Württembergu u Pokrajinskoj Općinskoj Arhivi u Karlsruheu.²⁰ Međutim u zbirci posvećenoj Leopoldu I. (1657-1705), koja se danas nalazi u Austrijskoj Nacionalnoj Knjižnici u Beču, nema ilustracije o Čakovečkoj utvrdi, što sugerira da je nacrt možda kasnije stavljen u jedan svezak, skupa sa ilustracijama ostalih hrvatsko-slavonskih krajiških utvrda.²¹ Ovu sumnju pojačava i činjenica da, dok su o posjećenim krajiškim utvrdama zabilježena detaljna izvješća, o utvrdi Zrinskih ni u jednoj zbirci nemamo opis. Autorstvo Martina Stiera je dakle upitno, baš kao i datum izrade tlocrta. Stručna literatura – zbog lokacije gdje je pronađena – obično uzima 1657. godinu kao datum njenog nastanka, iako je poznato, da je Stier tek 1660. godine konačno dovršio nacрте karata i utvrda koje je za vrijeme inspekcije zabilježio na papir u dotičnim krajinama.²² Prvi publicist nacрта, ilustraciju datira iz prve polovice 17. stoljeća, što je, moramo priznati, prilično širok vremenski interval.²³ S druge strane, jedna novija, sofisticirana sinteza objavljena na hrvatskom jeziku, tlocrt – bez argumentacije – datira oko 1630-te godine, što svakako ne možemo

¹⁵ Srša 2008a. 78-79.

¹⁶ MZPÖ 1991. 377.

¹⁷ MU 2010. 95.

¹⁸ Kalšan 2015. 48.; Koppány 2010. 154.

¹⁹ Pálffy 2000. 62-63. Stierovu seriju objavljuje: Kisari Balla 2000. 371-425.

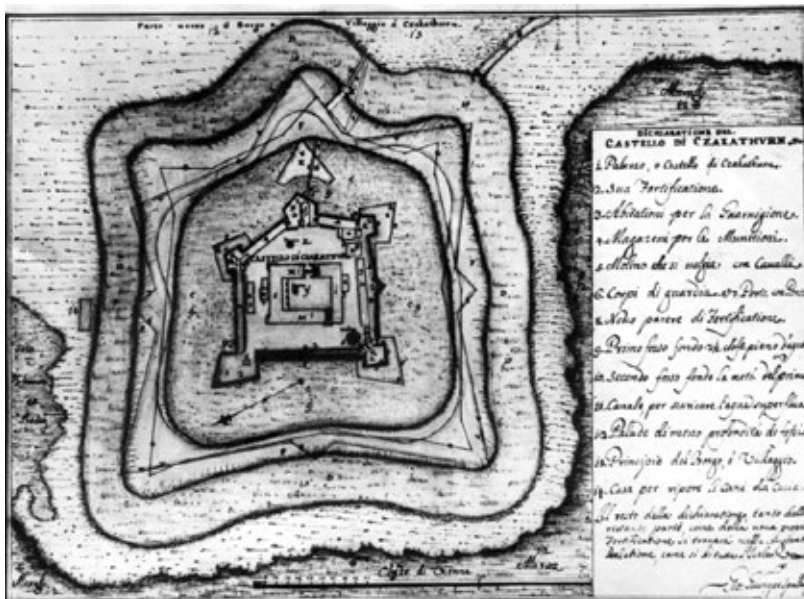
²⁰ Generallandesarchiv, Karlsruhe. Hausfideicommission. Kartensammlung. Bd. XII. fol. 33. Kisari Balla 2000. 27.; Dóka 1989. 130. Gotovo nepoznat u krugu mađarskih istraživača Voje 1984. 265-266. Reprodukcije: Kalšan 2015. 48.; Koppány 2010. 154.; Srša 2008a. 69. (orijentiran); Kisari Balla 2000. 376.; Voje 1984. 264.; Lentić-Kugli 1979. 23.

²¹ Österreichische Nationalbibliothek, Wien. Codex 8608. Prikaz: Laszowski 1908. 197-202.

²² Pálffy 2000. 62-63.

²³ Lentić-Kugli 1979. 22.

prihvatiti kao pravi datum.²⁴ Usporedba Ledentuove vedute, koja ilustrira stanje iz 1638. godine, i tlocrta ne ostavlja nikakve sumnje o tome da je potonji mogao nastati i kasnije. Ovo dokazuje činjenica, da iako je utvrda sačuvala svoj nepravilni osmerokutni oblik, zacijelo je u tom dobu već imala peterokutne bastione na istočnom i južnom uglu utvrde. Na tlocrtu se po prvi put vidi pravokutni, zatvoreni dvorišni blok unutarnje utvrde. U usporedbi sa Ledentuovom ilustracijom, najupadljivija razlika je u tome, da su

Slika 3. Plan J. J. Spalle (1670) Vidi bilješku 30.

na tlocrtu nepoznatog autora ilustrirana dva kružna jarka sa vodom oko utvrde, dok u prethodnoj veduti vidimo samo jedan. Bez kontrolnih izvora se na žalost ne može odlučiti da li su nakon 1639. godine, osim dva obrambena bastiona, pokušali zaštitu utvrde pojačati sa još jednim spoljašnjim vodenim jarkom, ili je samo prikaz Johanna Ledentua manjkav po ovom pitanju.

Ovdje nužno moramo spomenuti, da su ilustracije u gore spomenutoj mapi Martina Stiera, koja se nalazi u Karlsruheu, gotovo potpuno identične sa prikazima Ledentua, i na neki čudan način nemaju na sebi Stierov potpis.²⁵ Plan ĀakoveĀke utvrde, takoĀer pripisana Stieru, pohranjen u zbirci koja se nalazi u BeĀkom Vojnom Arhivu, i nosi ime Raimondo Montecuccolija, te sadrži 42 ilustracije, je u osnovi isti kao i prethodno spomenuti.²⁶ Hrvatska – a neovisno od njih – i maĀarska istraŹivanja su u potpunosti dokazala, da su radovi njemaĀkoga vojnog inŹenjera u stvari precrti Ledentuovog primjeraka, koji su, vjerojatno zbog bolje prezentacije, uvršteni kraj tlocrtnih ilustracija.²⁷ Dakle sa toĀke gledišta ovog studija u daljnjem su zanemarljivi. Ove nacрте smo razmatrali samo zbog Āinjenice, da se u obradama predmeta o ovoj temi, joŹ i danas koriste ponajĀeŹe kao ilustracije. TakoĀer i ilustracija u Knjizi o geometriji – prvi put izdate 1686. godine, koja nebrojeno puta izdavana, pripremljen za nadvojvodu Josipa HabsburŹskog, od strane Anton Ernst Burckhard von Birkensteina – je jedna reprodukcija Ledentuvog nacрте (ili Stierovog, koji se temelji na nekom Ledentuvon radu), tako da nam ona ne moŹe pruŹiti nikakve dodatne informacije.²⁸ Pri razmatranjima veduta VaraŹdina i Koprivnice, koje su takoĀer saĀuvani u Stireovoj mapi, u svjetlu gore navedenih, moramo biti na oprezu.²⁹

Giovanni Giuseppe Spalla je posjetio MeĀimurje u proljeĀe 1670. godine, i ilustrirao jedan od najdetaljnijih tlocrta tadaŹnje utvrde (Slika 3.), koja je nakon uhiĀenja Petra Zrinskog (1621-1671) polovicom spadala u nadleŹnost Ugarske komore. Spalla koji je takoĀer vojni inŹenjier, pored ove ilustracije, ima joŹ dva poznatija rada o krajinama koja se mogu vezati za njegovo ime: jedan o Kotoribi, i jedan o

²⁴ Marković 2001. 95.

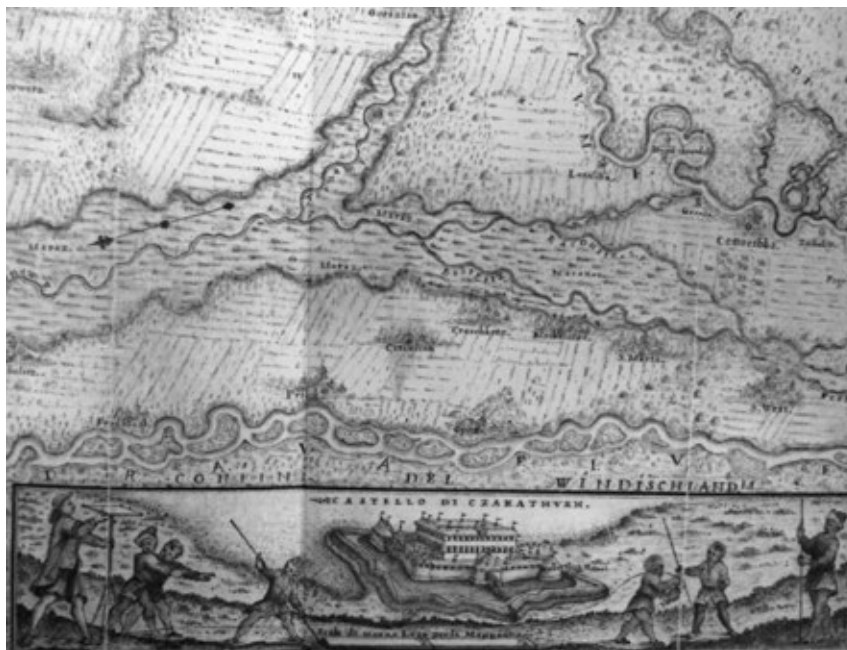
²⁵ Kisari Balla 2000. 107., 110., 377.; Krmpotić 1997. 46.

²⁶ Österreichisches Staatsarchiv, Wien (=ÖStA) Kriegsarchiv. Kartensammlung G. I. a. 3. Prikaz: Borbély 1932. 180.

²⁷ Kisari Balla 2000. 27.; PerĀi 1996. 106.; Isti 1987. 49-52.; Voje 1984. 264.

²⁸ Birckenstein 2001. 5-9., 130.

²⁹ Kisari Balla 2000. 116., 121. Reprodukcije: 375., 380.

Slika 4. Zemljovid J. J. Spalle (1670) Vidi bilješku 31.

Legradu, koje su najvjerojatnije nastale u isto vrijeme kao i prijedhodno pomenuti tlocrt.³⁰ Na zemljovidu Međimurja (*Slika 4.*), se nalazi i veduta Čakovečke utvrde, na kojoj Spalla inače ovjekovječava i sebe u društvu svojih mladih pomoćnika.³¹ Najveća značajnost tlocrta i vedute – osim njihove detaljnosti – je u tome, da nam u biti prikazuju utvrdu onako kao je izgledala u 1664. godini. Nakon smrti Nikole VII. Zrinskog nemamo nikakvih saznanja o bilo kakvim većim građevinarskim radovima na utvrdi, što zbog kratkog vremenskog intervala vjerojatno nije ni moglo biti izvodljivo. Na Spallinom tlocrtu iz 1670. godine vidimo kako utvrda izgleda nakon početka renovacija, koje su krenule u 1657. godini. Na zapadnom kutu se uzdiže bastion, o kojem do sada nismo imali nikakvih zabilježaka, ali nedostaju rondele, koje su zabilježene na nedatiranom tlocrtu, sačuvanom među radovima Stiera.³² Na temelju ovoga, mi također dijelimo mišljenje stručne literature, da gore prikazani crtež iz Karlsruhea bilježi stanje nakon 1639. godine ali prije proljeća 1657. godine.³³ Iako i dalje točan datum nastanka ilustracije na ovaj način ne možemo označiti, možemo biti gotovo sigurni da, ako je vojni inženjer Martin Stier početkom 1657. godine, na svojem službenom putu, koordiniranom od strane Ratnog vijeća Unutarnje Austrije, zaista posjetio i Čakovečku utvrdu, video bi istu panoramu, koja je zabilježena na prikazu.

Spalla na svojem tlocrtu i veduti prikazuje peterokutnu utvrdu sa uglastim bastionima na kutovima, od kojih – po nacrtima Ledentua – bastion kapije i sjeverni bastion već stoje u 1639. godini, a južni i istočni – kao što smo vidjeli – su podignuti tek nakon njih, ali svakako prije 1657. godine. Sjeverozapadni uglasti bastion su, međutim već počeli graditi tijekom rekonstrukcije, koja je započela iste godine. Zbog različitog oblika i veličine jasno je da nije podignut u isto vrijeme kao druga dva bastiona, i slobodno se možemo usuditi reći, da ih vjerojatno nije ni isti arhitekt dizajnirao. Nikola VII. Zrinski u proljeće 1657. godine od Štajerskih staleža traži da mu pošalju nizozemskog vojnog inženjera Guislain Segers d' Ideghem van Wassenhofena na lokaciju, čije ime je u mađarskoj stručnoj literaturi najpoznatije.

³⁰ Heeresgeschichtliches Museum, Wien. IV. 24. 159/2. Prikaz: Klemm 1986. 193-201. Reprodukcijske: R. Várkonyi, 2007. 185.; Srša 2008a. 74. (orijentiran); Perči 1998. 105-108.; Czennerne 1997. 208.

³¹ Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. Térképtár TK 255. Reprodukcijske: Kalšan 2015. 50.; Koppány 2010. 156.; Papp-Váry 2005. 108-109.; Perči 1998. 95.; Ista 1996. 105.; Ista 1987. 51.

³² Za zamašne radove koji već u travnju 1657. godine uveliko traju vidi: Vitnyédi 1871. 57., 65-66.; Tóth 2012. 12., 15.

³³ Srša 2008a. 71.

tije po tome što je on bio arhitekt Zrínyi Újvára (Novi Zrin).³⁴ Znamo da je Wassenhofen u to vrijeme, skupa sa Stierom, bio član delegacije koja je tada vizitirala vendo-petrinjsku i hrvatsko-primorsku krajinu.³⁵ Valjda nije pogrešan zaključak ako pretpostavimo, da je možda Wassenhofen planirao bastion u sjeverozapadnom uglu utvrde, a bastioni talijanskog stila za ojačavanje južnog zida su rad nekog drugog arhitekta. Istraživanja pokazuju da je Filiberto Lucchese vršio ranije radove na Čakovečkoj utvrdi, mada o njemu sa sigurnošću možemo izjaviti samo to, da je u proljeće 1650. godine boravio u Čakovcu.³⁶ Pretpostavka – na osnovu nalaznog mijesta nedatiranog tlocrta – da je plan rekonstrukcije iz 1657. godine napravio Martin Stier, ili netko iz njegove neposredne blizine, je veoma malo vjerojatna.³⁷ Trenutno ne možemo dati nikakav odgovor ni na to suštinsko pitanje, što je bio uzrok moguće promjene osobe arhitekta-graditelja, iako se čini da ta promjena na samu ideju koncepcije nije utjecala.

Tek nakon izgradnje kutnih bastiona talijanskog tipa – što je očito bio jedan višestupanjski proces – se moglo početi dizanje kortina, koje su ih povezivale, odnosno rušenje još stojećih rondela, što je rezultiralo u tome, da je ranije osmerokutna utvrda nakon 1657. godine općenito poprimila formu petrokuta. Kružni bastioni južnog zida, kao što smo već napomenuli, nakon podjele vlastelinstva u 1638. godini su pale pod nadzor Nikole, pa je očito da je on započeo njihovu rekonstrukciju, uzevši (im) za primjer bastione talijanskog tipa. Ovo je potrebno naglasiti zbog činjenice što mu je mlađi brat Petar, po najnovijim istraživanjima, barem do ponovne podjele imanja u 1649. godini, aktivno sudjelovao u zaštiti Međimurja.³⁸ Nakon ponovne podjele imanja upravu cijelog Međimurskog vlastelinstva dobija Nikola, i nakon ovoga pravne zapreke posjedništva ga nisu spriječavale u vršenju daljnjih obnova.³⁹ Činjenica da pjesnik i vojskovođa prvo podiže bastione na južnom zidu – prema tlocrtu utvrde, o čijem autorstvu nemamo jasne podatke –, može nas dovesti do slijedećeg opreznog zaključka, tj. da su radovi na izgradnji počeli prije 1649. godine. (Naravno ovaj kronologijski slijed se zacijelo može objasniti i drugim razlozima.) Ovu pretpostavku može potvrditi i činjenica da je hrvatsko-slavonski sabor 1642. godine odobrio 500 ugarskih forinti za rekonstrukciju Čakovečke utvrde.⁴⁰ Što nadalje podržava i jedna kasnija izjava Nikole VII. Zrinskog iz 1650. godine, u kojoj tvrdi da su ga uzdržavanje i popravke Čakovečke utvrde koštale 30.000 forinti.⁴¹

Zasigurno je, međutim, da je tijekom radova u 1657. godini izgradnja obrambenih objekata na isturenim položajima bila prioritet, i svakako izraženi elemenat radnji. Nikola Zrinski je od Štajerskih staleža za ojačavanje bedema i zidova, te za potrebne radove na vodenim jarkovima, tražio deset tisuća (ranjskih) forinti, kao i pomoć u ljudstvu, za izvršavanje obrambenih zemljanih radova.⁴² Angažirao je i već spomenutog nizozemskog vojnog inženjera za procjenu izdavačkih troškova.⁴³ Dvostruki vodeni jarak koji je okruživao cijeli kompleks je morao biti prekopan u obliku kvadrat, da bi pratio liniju vanjskih bedema. Na zemljištu između jaraka su napravljene patrolne staze i mjesta za okupljanja, tzv. pokrivene staze, tako da je prva linija obrane utvrde pala mnogo dalje od njenih zidova.⁴⁴ Spalla u legendi na

³⁴ Domokos 2012. 47-48.

³⁵ Pálffy 2000. 62. U izvorima spomenuti vojni inženjer »Ideghem«, je očito Wassenhofen.

³⁶ Kalšan 2015. 49.; Koppány 2010. 154-155.; Srša 2008a. 83. Za njegov boravak u Čakovcu ZMÖM 2003. 572.

³⁷ Srša 2008a. 79-80.

³⁸ Végh 2017a. 217-246.

³⁹ ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv (=FHKA) Alte Hofkammer (=AHK) Hoffinanz Ungarn (=HFU) Vermischte Ungarische Gegenstände. Karton 70c. No. 153. fol. 2-8.

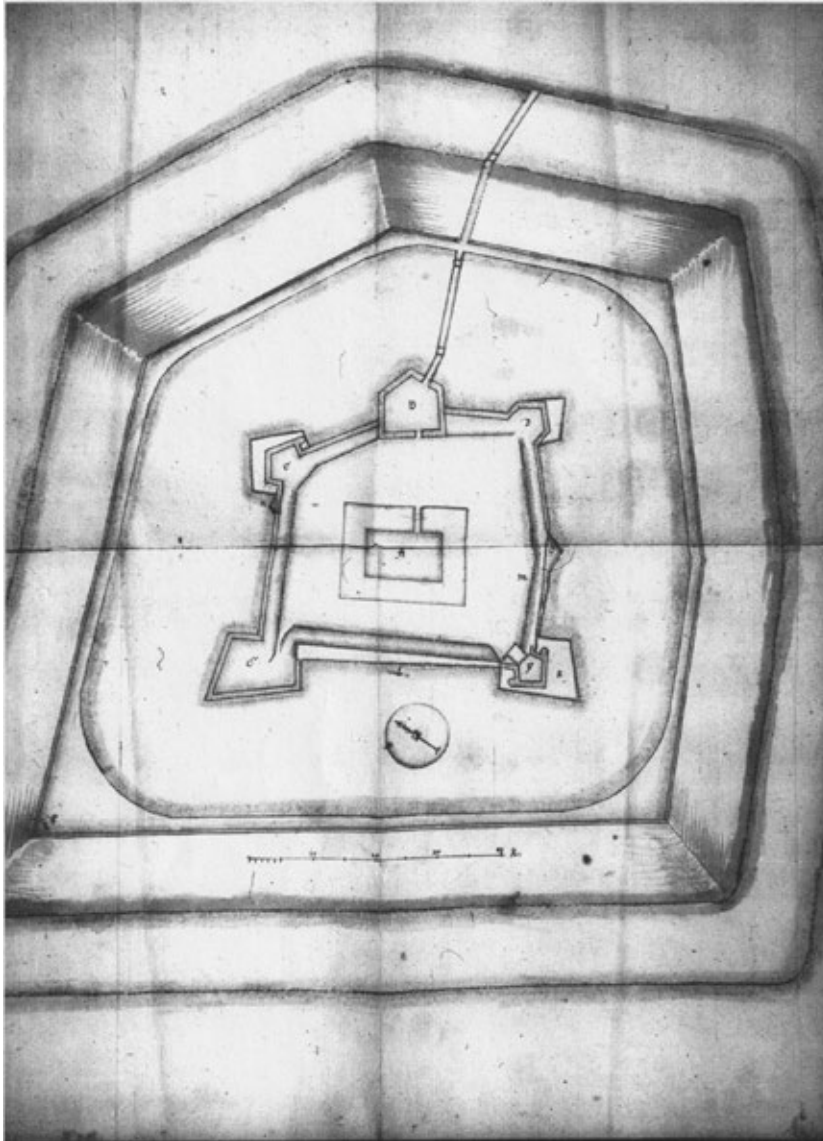
⁴⁰ Srša 2008a. 72.

⁴¹ Takáts 1927. 193-194.

⁴² ZMÖM 2003. 677-680.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ *Ovdje skrećemo pozornost na naizgled neznačajnu, ali ipak bitnu neispravnost u prijevodu, koja dovodi do malog nesporazuma. Prema mađarskom prijevodu objavljenog pisma Nikole Zrinskog, on od nizozemskog vojnog inženjera traži – među ostalom – pomoć za izračunavanje troškova »kamene ceste do dvorca«. ZMÖM 2003; Kovács 1998. 923-926. Poziva se na istog Koppány 2010. 160. U latinskom izvornom tekstu ova molba se zabilježava slijedećim riječima: »strada cooperta ad arcem«. »Strada (drugom riječi: via) coperta«, je ter-*

Slika 5. Tlocrt J. A. Zunggea (1680) Vidi bilješku 51.

svojem zemljovidu zabilježava da je dubina vanjskog jarka jedva bila polovina od dubine unutarnjeg, te stavlja primjedbu, da je vanjski jarak dva i pol hvata dubok.⁴⁵ Tlocrt iz 1670. godine svjedoči da je zapadni, i dio južnog zida utvrde, bio izgrađen od palisade, što objašnjavamo sa manjkom vremena, kojeg su imali na raspolaganju i nestašicom dugotrajnih građevinskih materijala – iako je Zrinski čak i kamenje crkve iz Štrigove koristio za gradnju.⁴⁶ Prednost lokalno dostupnog drveta sugerira da su se fortifikacijski radovi odigrali u relativno kratkom vremenu. Tim više, jer su radne ruke od 1661. godine već bile potrebne za ojačavanje obrambenih objekata u Novom Zrinu, koji su također bili sazidani od drveta, i za zemljane radnje oko utvrde.⁴⁷ Ovo pak ukazuje na to, da su neki od kamenih zidova već stajali prije 1657. godine,

čiju izgradnju sinteza na hrvatskom jeziku pripisuje Nikoli IV. Zrinskom (1508-1566).⁴⁸

Gore detaljno prikazane ilustracije, koje i hrvatska i mađarska istraživanja smatraju jednom cjelinom, može dopuniti jedan, do sada nepoznati tlocrt sa kraja 1680. godine (**Slika 5.**), koji je spremljen na zahtjev Dvorskog ratnog vijeća.⁴⁹ Barun Hans Jacob Maschwander glavni štražmašter (Obristwachtmaister), koji je ujedno i zapovjednik slobodne satnije (Freicompagnie) stacionirane u Čakovcu od

min korišten od strane talijanskih graditelja tvrđava, i u svojem doslovnom prijevodu znači »pokrivena staza«, koja ukazuje na dobro uočljive isturene obrambene položaje između vodenih jaraka na tlocrtu i zemljovidu Spalle.

⁴⁵ »Secondo fosso fondo la metà del primo«, illetve »Primo fosso fondo 2 ½ cloft. pieno d' acqua«

⁴⁶ ÖStA FHKA Sammlungen und Selekte, Handschriftensammlung Hs. 447. fol. 4.

⁴⁷ Domokos 2012. 45.

⁴⁸ Srša 2008a. 68.

⁴⁹ ÖStA FHKA AHK HFU Rote Nummer 278. 1680. Juni fol. 556.

1675. godine zadužuje Johanna Antona Zunggea, vojnog inženjera slavonsko-petrinske krajine, te topničkog kapetana sa zadatkom, da pripremi tlocrt o Čakovcu, i da razmotri stanje Legrada.⁵⁰ Međutim, stručnjak nedugo nakon ovoga dobija naređenje od Unutarnjeg-austrijskog Ratnog vijeća, da se vrati u vendsku krajinu, tako da je uspio završiti samo tlocrt, za procjenu stanja u Legradu nije imao vremena.⁵¹ Ilustracija, i do nje priloženi izvještaj na njemačkom jeziku (*Tekst*), vjerojatno su jedino zato ostale sačuvane – iako su bile naručene iz najviših vojnih krugova –, jer su zbog zbog financijskih aspekata fortifikacijskih radova dospjele u arhiv Dvorske komore, čiji materijal nije bio rashodovan. Spalline dvije ilustracije i Zunggeov, deset godina kasnije nastali tlocrt, međusobno verifikuju jedni druge. Njihova usporedba je otkrila i neke manje netočnosti između prikaza dvaju autora. Zunggejev tlocrt daje točniji pravac bedema i mjesto bastiona, dok talijanski vojni inženjer daje bolji prikaz obrambenih objekata isturenih položaja, nego njegov budući kolega. Prethodni daje prikaz i o pojedinim zgradama raznih namjena, koje su se nalazile u dvorištu utvrde, no ove objekte Zungge na svojoj ilustraciji ne prikazuje.

U desetljeću nakon posjeta Spalle, očito nije bilo daljih fortifikacijskih radova, što više, čak su i obrambeni objekti propali u razdoblju nakon smrti Nikole. Kao što se i moglo očekivati, palisade od hrastove drvene građe na zapadnom i južnom zidu – a pogotovo njihove pletenice – nisu dugo izdržale na otvorenom prostoru različite vremenske uvjete. Zungge u svojem izvještaju također navodi da na njima nije bilo ni položaja ni grudobrana. Crtež također pokazuje, da na kratkom dijelu sjevernog zida palisada dopunjuje nedostatke kamenih zidina, što potvrđuje i činjenica, da je na ovom mjestu – prema istraživanjima iz 19. stoljeća – otvoren novi ulaz u utvrdu.⁵² Stanje bastiona kapije se također pogoršalo, i zidovima u cijelosti je bila potrebna jedna generalna obnova. Inače prilično duboke, zanemarene vodene jarke je u većem dijelu obraslo razno rastinje. Ovdje napominjemo da Zungge nije naveo informacije o trokutnom ravelinu, za koje, na temelju Spallinog tlocrta, hrvatsko znanstveno istraživanje smatra da je postojalo.⁵³ U stvari, možda je to bio samo jedan od prijedloga talijanskog vojnog inženjera, s obzirom na to, da ga ni na svojoj ilustraciji ne prikazuje. Zungge je većinom kritizirao strukturu bastiona, jer zbog svojih kratkih krila nisu bile adekvatne za obavljanje svojeg osnovnog zadatka, tj. za obranu prednjih zidova susjednih bastiona, u čemu je jedna na južnoj strani bila ometana i od jedne manje zgrade. Širina krila južnog bastiona, kojeg je postavio kao primjer, bila je samo 12 stopa. Na svom crtežu je obilježio najpotrebnije promjene, insistirajući da ih što prije izvrše. Međutim, skupa i dugotrajna rekonstrukcija utvrde dvorca za vrijeme velikog oslobodilačkog rata (1683-1699), koji je započeo tri godine kasnije, više nije bila moguća a ni nužna.

DODATNI TEKST⁵⁴

Notthaftigste bau mängl an denen fortifications werckhen bey den Posto Chiakathurn

Primo

die gesicht lini des Polwerckhs D. khan von F: ingleichen F. von D. vngeacht des derzwischen von Plockwerckh gelegten Streichwer[1] nicht defendirt oder bestrichen werden

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ U privitku prikazan tlocrt: Ibid. fol. 555v. Za datiranje indikacije u fol. 541.

⁵² Perči 1997. 38.

⁵³ Srša 2008a. 75.; Klemm 1986. 195.

⁵⁴ ÖStA FHKA AHK HFU R. Nr. 278. 1680. Juni fol. 531. *Tekst je doslovno točan, osim slova »a« i »y« sa dugim naglaskom, koji su zbog tehničkih poteškoća znakovno štampani u obliku »ä« i »ÿ«. Velika i mala slova su sačuvana kako se nalaze u originalu. Skraćenice su dopunjene u uglatim zgradama. Moguća nejasna tumačenja smo obilježili upitnikom.*

Secundo

gleicher gestalt würt bei F. die face nicht von E. vnnd E nicht genuesamb von F. wegen der allzutrengen flanquen, indeme selbige nur 12 schuech weith, bestrichen, vnnd defendirt.

Tertio

E khan eben wegen all zu kleiner flanquen von C auß nicht genuesamb geschuzet werden, wie dan B. von C gleichen mangl leidet.

Quarto

Die Cortina bey l. m. vnnd n seint nur von aichenen bauwer[en] unnd nunmehr abgefalten flechtwerch, mit derzwischen bey leüffig 3 Claffter dickhen Erdtreich angeschütet, dahero khein bestandt, ehiste ruin aber vnnd Öffnung der Vestung zugewarten.

Quinto

übrigens ist bey m. l. vnnd E und n wed[er] standt noch Prustwóhr, sondern alles wüest vnnd vnauspaut.

Sexto

wie dan B. einzugehen, vnnd daß gemäuer einzufallen begunt.

Septimo

die sonst schön unnd tieffes 2 wassergraben, seint schon mehrentheils mit vnkrauth angewachsen.

Leidtlichiste verbósserung

Wie denen manglhafftesten orthen mit verstórkchung der Pollwerckh und einrichtung der defenslinien vnmaßgebig khónte geholfen werden, weisen die punctierten gelb gezeichneten linien.

Ist allein schadt umb daß kostbhare gemäuer, daß es so ýbel angelegt worden, deme berichts ut supra bey B vnnd andern vnaußgebauten orthen zu hilf zu khomben, ehend[en] als es wie täglich beschiet(?) mehr ruin leidet.

Hernach seint die gräben zu seübern, welches wie längerens anstehet, ie mehr es hernach kosten wüerte.

BIBLIOGRAFIJA

1. Birckenstein 2001. Das Geometriebuch des Kronprinzen: a trónörökös kézikönyve. (Hasonmás kiadás). Közreadja és a bevezető tanulmányt írta Rózsa György. Bp., 2001.
2. Cennerné 1997. A Zrínyi család ikonográfiája. A bevezető tanulmányt írta és a katalógust összeállította Cennerné Wilhelmb Gizella. Bp., 1997.
3. Domokos 2012. Domokos György: Zrínyi Újvár építése és pusztulása. In: Zrínyi-Újvár emlékezete. Szerk.: Hausner Gábor és Padányi József. Bp., 2012. 34-65.
4. Dóka 1989. Dóka Klára: Dunántúli várak tervei a karlsruhei levéltárban. In: A Dunántúl településtörténete VII. Szerk.: Somfai Balázs. Veszprém, 1989. 127-135.
5. Kalšan 2015. Kalšan, Vladimir: Stari grad u Čakovcu vrijeme Nikole Zrinskog VII. Čakovečkog. In: Nikola Zrinski VII. i utvrda Novi Zrin 350 godina (1664.-2014) Zbornik sa znanstvenog skupa u Donjoj Dubravi 5. srpnja 2014. godine. Zagreb-Čakovec, 2015. 48-53.
6. Kisari Balla 2000. Kisari Balla György: Karlsruhei térképek a török háborúk korából. Bp., 2000.
7. Klemm 1986. Klemm, Miroslav: Planovi Čakovca, Legrada i Kotoribe iz druge polovice 17. stoljeća u Bečkom vojnopovijesnom muzeju. *Radovi za znanstveni rad JAZU*. 1. (1986) 193-202.
8. Koppány 2010. Koppány Tibor: A költő Zrínyi és Csáktornya várának átépítése. In: »Ez világ mint egy kert...«. Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Szerk.: Bubryák Orsolya. Bp., 2010. 153-167.
9. Kovács 1998. Kovács József László: Zrínyi iratok a grazi Landesarchivban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998) 4. sz. 911-927.
10. Laszowski 1908. Laszowski, Emilij: Važan rukopis Martina Stiera. *Vjestnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-*

- dalmatinskoga zemaljskog arkiva*, 10. (1908) 197-202.
11. Lentić-Kugli 1979. Lentić-Kugli, Ivy: Nekoliko planova starog grada u Čakovcu. *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 28. (1979) br.1. 22-31.
  12. Marković 2001. Marković, Mirko: Hrvatski gradovi na starim planovima i vedutama. Zagreb, 2001.
  13. MU 2010. A Muraközi uradalom gazdasága és társadalma a 17-18. században. Válogatott források. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a mutatókat készítette Gyulai Éva–Horváth Zita–Turbuly Éva. Szerk.: Horváth Zita (Zalai Gyűjtemény 68.) Zalaegerszeg, 2010.
  14. MZPÖ 1991. Monumenta Zrínyiana. Pars oeconomica. Tomus II. Insula Muraköz (1635-1720). Redegit Vera Zimányi. Digessit, introductione Germanica et indice instruxit István M. Kiss. Bp., 1991.
  15. Papp-Váry 2005. Papp-Váry Árpád: Magyarország története térképeken. Bp., 2005. 108-109.
  16. Pálffy 2011. Pálffy Géza: A haditérképészet kezdetei a Habsburg Monarchiában. Bp., 2011.
  17. Pálffy 2000. Pálffy Géza: Európa védelmében. Haditérképészet a Habsburg Birodalom magyarországi határvidékén a 16-17. században. Második, javított és bővített kiadás. Pápa, 2000.
  18. Perči 1998. Perči, Ljerka: Prilog poznavanju zemljovida Međimurja 16. i 17. soljeća. *Kaj*, 31. (1998) br. 2. 89-101.
  19. Perči 1997. Perči, Ljerka: Dva vrijedna plana Čakovca iz prve četvrtine 19. stoljeća. *Muzejski vjesnik*, 19. (1997) br. 20. 37-41.
  20. Perči 1996. Perči, Ljerka: Tlocrt i veduta tvrđave u Čakovcu od G. G. Spalle. *Muzejski vjesnik*, 18. (1996) br. 18-19. 105-108.
  21. Perči 1987. Perči, Ljerka: Vedute i planovi tvrđave Čakovec iz 17. stoljeća. *Muzejski vjesnik*, 10. (1987) br. 10. 49-52.
  22. U et C. 1967. Urbaria et Conscriptioes. 1. füzet. Művészettörténeti adatok. Az anyagot gyűjtötte Baranyai Béláné. (A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Forráskiadványai IV.). Bp., 1967.
  23. Srša 2016. Srša, Ivan: Stari grad Čakovec (1791.-1948.). *Kaj*, 49. (2016) br. 1-2. 61-79.
  24. Srša 2009. Srša, Ivan: Palača u Čakovečkom »Starom gradu« za Althana. (Obnove u 18. stoljeću) In: Sic ars dependitur arte. Zbornik u čast Vladimira Markovića. Zagreb, 2009. 469-483.
  25. Srša 2008a. Srša, Ivan: Čakovečki stari grad za Zrinskih. *Kaj*, 41. (2008) br. 6. 67-97.
  26. Srša 2008b. Srša, Ivan: Čakovečki stari grad za Ernušta. *Kaj*, 41. (2008) br. 4-5. 103-128.
  27. Takáts 1927. Takáts Sándor: A magyar tőzsérek és kereskedők pusztulása. In: Uő: Szegény magyarok. Bp., [1927.] 129-247.
  28. Tóth 2012. Tóth Péter: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái III. 1656-1716. (Zalai Gyűjtemény 72.) Zalaegerszeg, 2012.
  29. R. Várkonyi 2007. R. Várkonyi Ágnes: Zrínyi Ilona. In: A Zrínyiek a magyar és horvát históriában. Szerk.: Bene Sándor–Hausner Gábor. Bp., 2007. 181-206.
  30. Végh 2017a. Végh Ferenc: Zrínyi Miklós és Péter, a törökellenes határvédelem szervezői. A Muraköz védelmi rendszere a 17. század közepén. In: Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620-1664) korában. Szerk.: Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota. (Studia Agriensia 34.) Eger, 2017. 217-246.
  31. Végh 2017b. Végh Ferenc: »Legradaska i međimurska kapetanija«. Dodaci vojnoj službi Nikole VII. Zrinskog. *Podravina*, 16. br. 32. (2017) 59-70.
  32. Végh 2015. Végh Ferenc: Osobita pogranična regija. Međimurje a 17. stoljeću. In: Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura. Glavni urednici: Pál Fodor – Dinko Šokčević. Budimpešta, 2015. 522-528.
  33. Vitnyédi 1871. Vitnyédi István levelei 1652-1664. Adalékul a XVII. század politikai és erkölcstörténetéhez. Közli: Fabó András. *Magyar Történelmi Tár*, 15. (1871) 1-272., 16. (1871) 1-278.
  34. Voje 1984. Voje, Ignacij: Zbirka planova krajiških utvrda iz Karsruhea. In: Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave. Uredio Dragutin Pavličević. Zagreb, 1984. 259-274.
  35. ZMÖM 2003. Zrínyi Miklós összes művei. Szerkesztette és az utószót írta Kovács Sándor Iván. Bp., 2003.

SUMMARY

The domain of Čakovec (Csáktornya), which overlapped with the territory of Međimurje (Muraköz), was the most valuable estate of the Zrinski (Zrinyi) family in the early modern times. After Kanizsa had fallen into Ottoman hands in 1600, Čakovec castle, the central stronghold of the area served as residence of the Zrinskis, due to the fact, that the family as possessor was in charge of organizing the counter-Ottoman defence of the border region. As is well known, the archives of the family perished following Peter Zrinski's detention in 1670. As a consequence, the knowledge of both the defence structure and the central stronghold itself is limited. For instance, on the large-scale reconstruction of the castle effected in the mid-17th century are only a couple of drawings kept in collections abroad are available. The lack of sources may explain that both Croatian and Hungarian researchers paid attention to the theme as late as the millennium. The first syntheses, however, which, by the way, were written irrespectively of one another, remained unanswered by scholars living in the neighbouring country mainly due to language barriers. For this reason, the author aims to summarize the present-day knowledge of the castle of Čakovec by reassessing the contemporary views and plans of the stronghold, in the hope of being able to detect and periodize the building activities connected to Nicholas Zrinski between 1637 and 1664. Besides, he publishes an unknown ground-plan of the castle and the associated report made by a military engineer in 1680, which shed light on the status of the castle in the late 17th century.